

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ГОЛОВІНА ІРИНА ФЕДОРІВНА

УДК [159. 9.072:351.743](477)

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ МОЛОДІ
НА СЛУЖБУ В ОРГАНАХ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

19.00.06 – юридична психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Харків – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі психології та педагогіки Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
Барко Вадим Іванович,
Харківський національний університет внутрішніх справ, факультет права та масових комунікацій, кафедра соціології та психології, професор кафедри

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Яковенко Сергій Іванович
Одеський державний університет внутрішніх справ, факультет підготовки фахівців кримінальної міліції, кафедра психології та педагогіки, професор кафедри

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник

Мацегора Яніна Володимирівна

Академія внутрішніх військ МВС України, науково-дослідний центр службово-бойової діяльності внутрішніх військ, науково-дослідна лабораторія морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності внутрішніх військ, старший науковий співробітник

Захист відбудеться 24 квітня 2014 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.700.04 в Харківському національному університеті внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, проспект 50-річчя СРСР, 27.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, проспект 50-річчя СРСР, 27.

Автореферат розісланий 22 березня 2014 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

П.В. Макаренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Професійна орієнтація молоді у сучасних умовах є важливим державним завданням, вона розглядається науковцями як комплексна науково обґрунтована система форм, методів і засобів впливу на особистість із метою оптимізації її професійного самовизначення на основі врахування особистісних характеристик людини та потреб ринку праці. Професійна орієнтація спрямована на досягнення збалансованості між професійними інтересами й можливостями людини та потребами суспільства в конкретних видах професійної діяльності.

Важливим напрямом цієї роботи в Україні є орієнтація молоді на службу в органах внутрішніх справ. Органи внутрішніх справ вирішують важливі проблеми боротьби зі злочинністю, забезпечення дотримання законних прав та інтересів громадян, їх особистої безпеки і громадського порядку. Ці питання є складовою частиною державної політики, держава приділяє значну увагу профорієнтації молоді на міліцейські спеціальності, вирішенню даної проблеми сприяє низка законодавчих і нормативно-правових актів. Розуміння важливості профорієнтаційної роботи в органах внутрішніх справ знаходить своє відображення як у публікаціях науковців, так і у нормативних документах МВС України. Психологічні аспекти проблеми професійної орієнтації молоді на службу в ОВС вивчали вітчизняні і зарубіжні науковці, зокрема, В. Алаторцев, В. Андросюк, О. Бандурка, В. Барко, В. Бесчастний, Б. Бовін, В. Васильєв, І. Григорянц, Є. Ільїн, Л. Казміренко, Л. Кандибович, Є. Климов, О. Конопкин, В. Медведєв, К. Платонов, В. Пушкін, В. Рибалка, О. Столяренко, О. Шаповалов, С. Яковенко та ін. Ними визначені принципи, зміст, завдання та функції, основні форми, методи і напрямки профорієнтаційної роботи в органах внутрішніх справ. Однак практика свідчить про те, що ця проблема залишається остаточно не вирішеною.

Останнім часом в державі відбувається погіршення іміджу органів внутрішніх справ, подальше знецінення їх ролі та функцій, зокрема міліцейські професії стрімко втрачають престижність серед молоді. Це призводить до низки проблем у доборі кадрів для ОВС. Так, про недоліки у профорієнтаційній роботі свідчить наявність значної кількості вакантних посад у міськрайліноорганах внутрішніх справ по усій країні. Перш за все це стосується посад оперативного блоку, слідства, патрульної служби та дільничних інспекторів міліції, де некомплект іноді перевищує 20%. Досвід професійно-психологічного відбору кандидатів на службу до МВС України протягом останніх 5 років переконує, що 17-22% кандидатів виявляються непридатними для проходження служби в ОВС. Також спостерігається значна плинність кадрів молодих працівників органів внутрішніх справ. Аналіз п'ятирічної статистики щодо їх першого року служби в ОВС України показав, що щороку звільняється 12-15 % молодих працівників, переважна більшість з них – за негативними мотивами.

Аналіз публікацій свідчить, що наразі бракує наукових розробок, присвячених питанням формування стійких пізнавальних і професійних інтересів молоді до міліцейських спеціальностей, мотивів професійного самовизначення, пов'язаного з діяльністю в системі ОВС України. Недостатньо розроблені психологічні аспекти надання професійної інформації, проведення консультації й відбору кандидатів на службу в міліції, фахової адаптації тощо. Виходячи з зазначеного, проблематика пропонованої дисертації видається актуальною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконувалося у відповідності до плану проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт в Академії управління МВС (п. 4.2 від 10.01.2009 р.), плану наукових досліджень кафедри психології та педагогіки Харківського національного університету внутрішніх справ у межах НДР «Психологічне, педагогічне та соціологічне забезпечення правоохоронної діяльності» (№ держреєстрації 0113U008196), Пріоритетних напрямів наукових та дисертаційних досліджень МВС України, що потребують першочергового розроблення і впровадження в практичну діяльність ОВС України на період 2004-2009 рр. (наказ МВС України від 05.07.2004 р. № 755), а також згідно з Пріоритетними напрямами наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ на період 2010-2014 рр. (наказ МВС України від 29.07.2010 р. № 347), Положенням про службу психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України та Положенням про психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу у навчальних закладах МВС України (наказ МВС України від 28.07.2004 р. № 842), Програмою психопрофілактичної роботи з особовим складом органів та підрозділів внутрішніх справ України на 2008–2012 рр. (наказ МВС України від 07.04.2008 р. № 161), Наказом МВС України від 17.06.2010 р. № 246 «Про організацію професійної орієнтації населення щодо набуття професій працівників Міністерства внутрішніх справ України».

Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ (протокол № 2 від 28.02.2013 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 3 від 26.03.2013 р.).

Метою дослідження є розробка психологічних засад удосконалення профорієнтаційної роботи з кандидатами на службу в органах внутрішніх справ України.

Відповідно до поставленої мети визначені такі **завдання** дослідження:

1. Здійснити комплексний аналіз теоретичних підходів і узагальнити результати психологічних досліджень проблеми професійної орієнтації молоді на службу в органах внутрішніх справ у сучасній науковій літературі.

2. Обґрунтувати психологічні принципи, умови, етапи, завдання, форми, методи і засоби проведення профорієнтаційної роботи з кандидатами на службу в органах внутрішніх справ та шляхи їх оптимізації.

3. Запропонувати критерії результативності професійної орієнтації молоді на службу в органах внутрішніх справ та відповідний психодіагностичний комплекс.

4. Розробити та апробувати програму здійснення профорієнтаційної роботи з кандидатами на службу в ОВС, вивчити її результативність.

Об'єктом дослідження є професійно-орієнтаційна робота з потенційними кандидатами на службу в органах внутрішніх справ України.

Предмет дослідження – психологічні засади професійної орієнтації молоді на службу в органах внутрішніх справ України.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використовувався комплекс взаємопов'язаних методів дослідження, а саме: теоретичних – аналіз наукової літератури та нормативно-правових актів з питань професійної орієнтації та професійно-психологічного відбору в органах внутрішніх справ України (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3); формально-логічний – порівняння, узагальнення, систематизація і класифікація отриманої в ході емпіричного дослідження інформації (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); емпіричних – спостереження, інтерв'ю, експертні оцінки, анкетування працівників кадрового апарату та інших працівників, що проводять профорієнтаційну роботу з населенням, методи психологічного тестування, (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); методи математико-статистичного аналізу: ф–критерій кутового перетворення Фішера, коефіцієнт r_s рангової кореляції Спірмена, t–критерій Стюдента (підрозділи 3.1, 3.2).

Вибір психодіагностичних методик зумовлений необхідністю емпіричного підтвердження запропонованих критеріїв результативності профорієнтаційної роботи: 1) *критерій здібностей*: тест інтелекту Р. Амтхауера для визначення рівня вербального і невербального, кристалічного і вільного інтелекту; 2) *характерологічний критерій*: індивідуально-типологічний опитувальник (ІТО, Л. Собчик); опитувальник діагностики міжособистісних відносин (ДМВ, адаптація Л. Собчик); проективний тест портретних виборів (Л. Сонді, адаптація Л. Собчик); проективний тест колірних виборів (М. Люшер, адаптація Л. Собчик); 3) *критерій спрямованості*: опитувальники структури мотивації й інтересів (методики „Професійна мотивація учнів”, „Визначення професійної готовності”), анкета „Мотивація професійного вибору” (Б. Бовін), опитувальник РОІ (Джонса-Крендалла), „Карта інтересів” (Є. Клімов); 4) *додатковий спеціальний фаховий та діловий критерій*: авторська анкета для оцінювання рівня знань і вмінь кандидатів.

Теоретико-методологічну основу роботи склали: положення, пов'язані з концепцією єдності свідомості, діяльності та спілкування, системного підходу до

особистості (С. Бочарова, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтьєв, Б. Ломов, С. Максименко, С. Рубінштейн, Л. Собчик та інші); концепції професіоналізму та психологічного супроводу діяльності правоохоронця (М. Ануфрієв, О. Бандурка, Л. Балабанова, В. Барко, В. Васильєв, О. Землянська, В. Медведєв, Н. Мілорадова, Г. Попова, О. Тімченко, О. Цільмак, Ю. Чуфаровський та інші), положення наукового забезпечення професійної орієнтації молоді на службу в ОВС (М. Ануфрієв, В. Бесчастний, В. Барко, В. Медведєв, О. Столяренко та інші).

Емпіричну базу дослідження складають результати анкетування та психодіагностики 657 кандидатів на службу в органи і підрозділи УМВС України в Миколаївській області, віком 17-22 років (558 чоловіків та 99 жінок), з яких було сформовано експериментальну (160 осіб) та контрольну (497 осіб) групи, працівники кадрового апарату та інші працівники, що проводять профорієнтаційну роботу з населенням (105 осіб).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що сформульовано низку нових положень і висновків, окремі положення уточнено й доповнено, а саме, *вперше*:

- розроблено та впроваджено в діяльність МВС України програму профорієнтаційної роботи з кандидатами на службу в органах внутрішніх справ, яка ґрунтується на комплексному застосуванні психологічних методів, прийомів і засобів;

- обґрунтовано критерії оцінки результативності профорієнтаційної роботи в органах внутрішніх справ;

удосконалено:

- методи, прийоми і засоби психологічного забезпечення профорієнтаційної роботи з кандидатами на службу до органів внутрішніх справ;

- психологічні засоби проведення професійного інформування, професійного консультування та професійного відбору кандидатів на службу в органах внутрішніх справ;

дістали подальшого розвитку:

- наукові уявлення про особистість кандидата на службу в органах внутрішніх справ.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що результати дисертаційного дослідження можуть використовуватися для вдосконалення системи заходів професійної орієнтації молоді на професії працівників міліції і навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах МВС України.

Результати дисертаційного дослідження, а саме концептуальна схема оптимальної психологічної діагностики професійної придатності кандидатів на службу в ОВС України, порядок організації Єдиної системи професійної орієнтації, були впроваджені у професійну діяльність апарату кадрового забезпечення МВС України у вигляді розділів 2 і 4 Положення про організацію

професійної орієнтації населення щодо набуття професій працівників Міністерства внутрішніх справ України, затвердженого Наказом МВС України від 12.06.2010 р. № 246 «Про організацію професійної орієнтації населення щодо набуття професій працівників Міністерства внутрішніх справ України» (акт впровадження від 29.04.2011 р.); в практичну діяльність органів та підрозділів внутрішніх справ УМВС України в Миколаївській області у вигляді Методичних рекомендацій щодо психологічних засад професійної орієнтації кандидатів на службу до ОВС від 18.04.2011 № 14/15-1058 (акт впровадження від 17.04.2011 р.); в навчальний процес Харківського національного університету внутрішніх справ (акт впровадження від 17.04.2013 р.).

Особистий внесок здобувача полягає у здійсненні теоретичного аналізу наукової літератури у статті [6], обґрунтуванні засобів удосконалення профорієнтаційної роботи з кандидатами на службу в ОВС у тезах доповіді [12].

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації доповідалися на 5 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: V Міжнародній науково-практичній конференції «Психологічні технології в екстремальних видах діяльності» (м. Донецьк, 2009); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток» (м. Одеса, 2011); III Науково-практичній конференції «Соціально-психологічне забезпечення правоохоронної діяльності: теоретичні та прикладні аспекти» (м. Харків, 2011); Науково-практичних конференціях «Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України» (Харків, 2013, 2014).

Основні положення і результати дисертації обговорено на розширеному засіданні кафедри психології та педагогіки Харківського національного університету внутрішніх справ.

Публікації. Основні результати дослідження відображено у 12 публікаціях, 6 з яких – статті у фахових наукових виданнях із психологічних наук, затверджених ДАК України; 1 стаття у закордонному фаховому виданні, 5 – тези доповідей у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (216 найменувань) та семи додатків на 40 сторінках. Обсяг основного тексту дисертації – 177 сторінок, містить 13 таблиць, 6 рисунків; загальний обсяг роботи – 198 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету і завдання, методи, охарактеризовано наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, наведено дані про їх апробацію і впровадження.

У першому розділі роботи **„Поняття і сутність професійної орієнтації кандидатів на службу до органів внутрішніх справ”** проведено історичний аналіз розвитку системи профорієнтації в країні та в ОВС, розглянуто основні напрямки професійної орієнтації молоді в Україні, проаналізовано нормативно-правові засади регулювання професійної орієнтації в ОВС та шляхи його вдосконалення.

Визначено, що професійна орієнтація – це цілеспрямована діяльність різних державних інститутів щодо підготовки молоді до свідомого вибору професії відповідно до особистих схильностей, інтересів, здібностей, з урахуванням особою суспільних потреб у працівниках певних професій і різного рівня кваліфікації.

Професійне самовизначення є складним процесом професійного вибору, самопізнання й об’єктивної оцінки власних індивідуальних особливостей, зіставлення своїх професійно важливих якостей і можливостей з вимогами, необхідними для оволодіння конкретною професією. У такий спосіб, упродовж розвитку людини як суб’єкта праці формуються і виявляються її здібності до побудови життєвих планів, що є психічними регуляторами поведінки. Одна з форм таких планів – особисті професійні наміри. Необхідність надання молоді допомоги у виробленні та реалізації цих планів, в сприянні процесу професійного самовизначення особистості у відповідності із суспільними потребами й призвела до створення системи професійної орієнтації.

Професійна орієнтація населення на службу в органах внутрішніх справ і навчання у вищих навчальних закладах МВС України розглядається як складова державної системи профорієнтації, яка впливає на ефективність правоохоронної діяльності і стан ринку праці. Професійна орієнтація в ОВС являє собою комплексну науково обґрунтовану систему форм, методів і засобів впливу на особистість з метою формування й оптимізації її професійного самовизначення, на основі врахування професійно важливих особистісних характеристик, потреб кадрового забезпечення органів і підрозділів внутрішніх справ. Вона спрямована на досягнення збалансованості між професійними інтересами й можливостями людини та потребами системи МВС України у фахівцях за основними видами діяльності органів внутрішніх справ.

Об’єктами професійної орієнтації в органах внутрішніх справ України є громадяни України з числа цивільної молоді, які виявляють намір проходити службу в органах внутрішніх справ або навчатися в навчальних закладах МВС України і відповідають умовам прийому на службу та навчання; працівники органів внутрішніх справ і військовослужбовці строкової служби внутрішніх військ МВС України, які виявляють намір навчатися в навчальних закладах МВС України, змінити спеціальність, здобути додаткову освіту або підвищити кваліфікацію.

Суб'єктами професійної орієнтації в системі МВС України є працівники кадрового апарату органів і підрозділів внутрішніх справ України, відомчих вищих навчальних закладів, училищ професійної підготовки працівників міліції, в обов'язки яких входить професійне інформування громадян щодо перспектив служби і навчання; фахівці структурних підрозділів служби психологічного забезпечення і центрів психіатричної допомоги і професійного психофізіологічного відбору, які здійснюють професійно-психологічний і психофізіологічний відбір кандидатів та профконсультування.

В основу профорієнтаційної роботи з населенням щодо служби в органах внутрішніх справ і навчання в навчальних закладах МВС України покладено такі принципи, як: узгодження професійних потреб об'єкта профорієнтації та системи МВС України; діяльнісний підхід до визначення професійної придатності; доступність та достовірність професійної й іншої інформації щодо можливостей вибору чи зміни професії, форм навчання і працевлаштування; обов'язковість проходження професійного відбору кандидатами на службу і навчання; добровільність отримання профорієнтаційних послуг; конфіденційність висновків професійних консультацій і профвідбору, додержання суб'єктами професійної орієнтації норм професійної етики.

Аналіз нормативно-правового та методичного забезпечення профорієнтаційної діяльності в ОВС показав, що існують певні прогалини в організації профорієнтації молоді на професії системи МВС України, зумовлені фрагментарністю профорієнтаційних заходів, недостатньою увагою до мотиваційної складової підготовки молоді у ВНЗ МВС України, не оптимальністю системи профвідбору і професійної адаптації молодих фахівців, відсутністю чітких критеріїв оцінки профпридатності особистості на службу в органах внутрішніх справ.

На підставі дослідження наукових підходів, використовуваних під час професійної підготовки фахівців, визначений авторський підхід до профорієнтаційної роботи. Він ґрунтується на концепції щодо визначальної ролі загальних здібностей (у першу чергу, інтелектуальних і творчих), а також когнітивних, операційних і мотиваційних складових готовності для успішного оволодіння міліцейською професією.

Визначені перспективні напрями вдосконалення профорієнтаційної роботи:

- системна організація профорієнтаційної роботи з потенційними кандидатами на службу в ОВС, що передбачає комплексне використання форм, методів і засобів профорієнтації; створення резерву кадрів із залученням до роботи в якості добровільних помічників міліції на громадських засадах;

- проведення з кандидатами не лише профінформаційної, але й профконсультаційної роботи, ретельне психодіагностичне вивчення кандидатів на службу або навчання в системі ОВС та їх соціального оточення;
- удосконалення професійного відбору кандидатів на навчання і роботу в системі ОВС України, формування оптимального комплексу психодіагностичних методик для профконсультації і профвідбору;
- психологічний супровід курсантів і слухачів навчальних закладів МВС протягом навчального процесу та відображення стану і результатів цієї роботи у відповідному розділі особових справ; на основі результатів психодіагностики перемінного складу навчальних закладів створення неофіційних груп посиленої психологічної уваги з числа курсантів, схильних до девіантної поведінки; закріплення за цими групами штатних психологів, які повинні співпрацювати з безпосередніми керівниками цих курсантів;
- коригування поведінки, морально-ділових якостей за результатами психологічного вивчення курсантів і слухачів, схильних до девіантної поведінки.

Другий розділ дисертації **„Психологічні засоби професійної орієнтації кандидатів на службу в органах внутрішніх справ України”** присвячений аналізу змісту, форм і методів здійснення профорієнтаційної роботи в ОВС. Проаналізовані організаційно-методичні, правові засади та психологічні засоби удосконалення професійного інформування, консультування та професійно-психологічного відбору в ОВС як складових профорієнтаційної роботи.

Автором виділено три групи методів профорієнтації: методи організації і здійснення профорієнтаційної роботи; мотивації та стимулювання кандидатів; контролю за ефективністю профорієнтаційної діяльності.

У процесі *професійного інформування (профінформації)* відбувається отримання кандидатом у повному обсязі інформації про міліцейську професію, умови, режим, особливості служби в ОВС України. Профінформація забезпечує ознайомлення різних верств населення з загальним змістом та основними видами правоохоронної діяльності (слідча, оперативно-розшукова, профілактична, охоронна, диспетчерська, адміністративно-наглядова тощо), основними професіями працівників МВС, формами й умовами їх здобуття, реальним станом і потребами ОВС у кадрах, вимогами професійної діяльності до особистості, можливостями професійно-кваліфікаційного становлення й перспективами професійного розвитку. При наданні професійної інформації молоді щодо служби в ОВС пропонується охарактеризувати основні види професійної діяльності в системі МВС України та критерії придатності до них.

З метою вдосконалення *професійного консультування (профконсультації)* роботи доцільно запровадити низку організаційних і методологічних засад. До організаційних відносимо всебічність охоплення об'єктів профорієнтації, оптимальність у підборі форм і методів профконсультування, індивідуальні і

групові заходи (їх поєднання); до методологічних – уточнення завдань профконсультації (визначення інтересів, мотивів професійного вибору, базисних типологічних особливостей тощо), оптимальний підбір психодіагностичних методик, формування висновку (прогнозу).

Головна концептуальна ідея, покладена нами в основу проведення профконсультації, – розгляд останньої як засобу активізації професійного самовизначення особистості, суб'єкта власного професійного і життєвого вибору. Завдання профконсультації полягає в актуалізації внутрішніх резервів, можливостей для самореалізації в професійному просторі, формуванні в людини здатності самостійно приймати рішення щодо вибору чи зміни професії та розв'язувати інші проблеми. Основою такого підходу є принципи гуманістичної психології: опора на можливості й індивідуально-психологічні ресурси особистості, акцент на самореалізацію, вибір власного професійного шляху, способів і засобів індивідуального розвитку. Профконсультаційну роботу доцільно будувати на основі дотримання наступних принципів: відповідальності, компетентності, активності.

Професійний відбір як складова профорієнтації становить чотири послідовні етапи: соціальний, медичний, психологічний і конкурсно-екзаменаційний. Проте чітких критеріїв надійного визначення категорій придатності до служби поки не існує, так саме, як і алгоритму ухвалення рішення. Обґрунтованість прийнятого рішення може бути оцінена лише через певний проміжок часу, коли проявляються помилки першого роду (не рекомендувався за результатами профвідбору, та виявився успішним працівником) і другого роду (рекомендувався за результатами відбору, але виявився непридатним під час практичної діяльності).

Проведені власні дослідження діяльності спеціалістів багатьох служб ОВС, а також дані вітчизняних і зарубіжних професіографічних досліджень (В. Барка, Т. Нещерет, Б. Бовіна, Н. Мягих, А. Сафронової й ін.) дозволили сформулювати узагальнений перелік професійно важливих якостей працівника міліції, які дають цілісне уявлення про виконання трудових функцій і відображають різні професійно значимі аспекти поведінки співробітника ОВС. Виявлені якості, які, у разі їх сформованості, зумовлюють психологічну придатність кандидата до діяльності. Така придатність визначає можливість людини виконувати вимоги професійної діяльності, її основою є об'єктивний компонент загальних здібностей (рівень і структура інтелекту, показники креативності, активності), а також професійно важливі темпераментні й характерологічні властивості. Ми виходили з концептуальної ідеї, згідно з якою для оптимізації професійно-психологічного відбору доцільно використовувати комплекс валідних і надійних психодіагностичних методик, який би уможливив визначення вказаних індивідуально-психологічних рис і властивостей, що входять до структури психологічної готовності до діяльності: вербальних і

невербальних тестів кристалічного і вільного інтелекту (Р. Амтхауера, Р. Кеттелла), тестів дивергентного мислення (Д. Гілфорда), сили і лабільності нервової системи (теппінг-тест), особистісних характерологічних опитувальників (СМДО, адаптація Л. Собчик), діагностики міжособистісних відносин (ДМВ, адаптація Л. Собчик), проєктивних тестів ваблень і рис характеру (Л. Сонді).

З метою вдосконалення професійного відбору вважаємо за доцільне вжити низку психологічних та організаційно-правових заходів: оптимізувати комплекс психодіагностичних методик в напрямі більшої ефективності щодо отримання діагностичної інформації і скорочення часу на їх виконання; впровадити детальний, чіткий алгоритм дій суб'єктів, удосконалити інструкції. Під час проведення профвідбору повинні здійснюватись, на нашу думку, такі принципи: а) наукової обґрунтованості; б) актуальності відбору; в) системності, г) особистісного і діяльнісного підходу; г) динамічності, д) прогнозованості; е) комплексності, є) активності; ж) диференційного прогнозування; з) практичності; і) динамічності, адаптивності критеріїв відбору. Авторська концепція психодіагностичного комплексу ґрунтується на теорії провідних тенденцій та ідеї доцільності діагностики всіх основних складових профпридатності до діяльності в ОВС (здібностей, характерологічних особливостей, спрямованості, спеціальних професійних вимог).

Запропоновано критерії оцінки результативності профорієнтаційної роботи з молоддю 1) здібностей: включає показники загальних здібностей, інтелекту, креативності; 2) характерологічний: включає показники спонтанності, ригідності, екстраверсії, активності, самоконтролю, комунікативні, стресостійкості, лідерства; 3) спрямованості (мотиваційний критерій): включає мотиви професійного самовизначення, самореалізації, локус контролю, профінтереси.

Додатковими критеріями є а) спеціальний фаховий критерій – володіння когнітивними показниками (знання про професію, трудові функції міліціонерів, закони і нормативно-правові акти), а також операційними (уміння і навички професійної діяльності); б) діловий критерій – наявність ділових якостей (ініціативності, працездатності, дисциплінованості, рішучості тощо).

Третій розділ **„Дослідження результативності програми профорієнтаційної роботи з кандидатами на службу до органів внутрішніх справ України”** присвячений питанням апробації Програми професійної орієнтації.

Експериментальна робота з кандидатами (160 осіб) з числа учнів випускних класів загальноосвітніх шкіл, військовослужбовців, звільнених у запас зі Збройних сил України, а також випускників цивільних вищих навчальних закладів тривала протягом чотирьох років (2007-2011).

З членами експериментальної групи психологами УМВС України в Миколаївській області спільно з працівниками кадрових апаратів комплексно здійснювалися всі профорієнтаційні заходи, передбачені програмою. У процесі роботи здійснювались профінформаційні, профконсультаційні і методи і засоби попереднього (орієнтаційного) профвідбору, вирішувалися завдання формування і розвитку у випускників усіх складових готовності до вибору професій системи МВС України.

Орієнтовний обсяг програми 80-100 годин, реалізовуваних упродовж одного навчального року в чотири етапи:

1. На першому етапі психологи, класні керівники і вчителі правознавства, працівники ОВС поетапно проводили заплановані заходи: спочатку здійснювалась профінформація, у процесі якої молодь знайомили зі змістом службової діяльності працівників основних міліцейських професій – оперуповноважених карного розшуку, дільничних інспекторів міліції, слідчих та ін. Для цього використовувався розроблений нами комплекс словесних, наочних і практичних методів, ознайомлення з професіограмами, екскурсії до районних управлінь органів внутрішніх справ і вищих навчальних закладів МВС України, відвідання полігонів і стрілецьких тирів, зустрічі з працівниками міліції, керівниками і ветеранами ОВС, перегляд навчальних, документальних і деяких художніх кінофільмів, присвячених роботі співробітників ОВС, заняття у спортивних секціях на базі УМВС області.

2. На другому етапі практичні психологи шкіл і УМВС здійснювали з молоддю профконсультаційні заняття (як правило, у вигляді позаурочних факультативів), під час яких кандидати на службу мали змогу проходити попередню психологічну діагностику індивідуально-психологічних особливостей, співвідносити свої можливості з вимогами міліцейських професій тощо.

3. На третьому етапі запроваджувались імітаційні методи професійної орієнтації, коли учні брали участь у тренінгах і рольових іграх, під час яких вони виконували деякі типові професійні дії працівників міліції (спостереження за об'єктами оперативної уваги, бесіда з громадянином, свідком чи підозрюваним, правове виховання старшокласників тощо), завдяки чому мали змогу переконатися у здатності виконувати функції працівників міліції.

4. При апробації програми здійснювалась попередня профадаптація молоді, яка залучалась до участі у тренуваннях і спортивних змаганнях разом із працівниками міліції, рейдів (для повнолітніх) у складі загонів добровільних помічників міліції.

Особливе значення в експериментальній роботі надавалось розкриттю соціальної значимості міліцейських професій, корекції негативного образу правоохоронця у свідомості молодих громадян, формуванню пізнавального інтересу до професійної діяльності міліціонера, бажання оволодіти знаннями і

вміннями, властивими працівникам ОВС, прагнення розвинути в собі певні індивідуально-психологічні особливості, необхідні працівникові міліції (сміливість, спостережливість, винахідливість, швидкість реакції, пам'ять, комунікабельність, здатність переконувати і впливати на людей тощо). Психологи спостерігали за кандидатами під час профорієнтаційних заходів, використовували психодіагностичні методи дослідження особистості, на основі чого надавали їм рекомендації щодо оволодіння найбільш відповідними і перспективними міліцейськими професіями, поради з самокорекції деяких слабких сторін їх особистості і розвитку сильних.

Під час профорієнтації проводилися «зрізи» рівня знань, умінь, інтересів, мотивів та особистісних якостей учасників експериментальної групи й осіб, які становили контрольну, одержані результати зіставлялися.

Емпіричний аналіз ефективності авторської програми профорієнтаційної роботи здійснений на основі порівняння показників контрольної й експериментальної груп кандидатів на службу в ОВС.

До контрольної групи входило 497 кандидатів на службу, які не брали участь у здійсненні Програми.

Для оцінки ефективності авторської Програми профорієнтації використовувався комплекс психодіагностичних методик, що вможлиблює визначення ступеня готовності (придатності) кандидата до навчання і служби в органах внутрішніх справ.

Запропоновано критерії оцінки ефективності проведеної профорієнтаційної роботи з кандидатами на службу до ОВС України. Це – показники готовності молодого людини до свідомого вибору професії системи органів внутрішніх справ України: мотиваційні (структура мотивів професійного вибору кандидатів, рівень їх пізнавального і професійного інтересу до діяльності), особистісні (здібності і професійно важливі особистісні якості, необхідні для оволодіння міліцейською професією), когнітивні (наявність знань умов і змісту професійної діяльності спеціалістів масових міліцейських професій), операційні (уміння, потрібні для успішного оволодіння міліцейською професією).

Також про ступінь готовності молодого людини до вибору професії можна судити на основі додаткових критеріїв, відставлених у часі: це – результати навчання у ВНЗ МВС або на курсах початкової підготовки, рівень задоволеності власним професійним вибором, показники дезадаптації та профдеформації та статистика звільнення з роботи за перші роки служби.

Результати експериментального впровадження програми профорієнтаційної роботи на базі ГУМВС України в Миколаївській області показали наступне.

Дослідження мотивів професійного самовизначення молоді показало, що значний відсоток кандидатів контрольної групи має неадекватні мотиви

професійного самовизначення, не пов'язані зі змістом службової діяльності в ОВС (27 %), а також утилітарні мотиви престижу (18 %). Водночас мотиви боротьби зі злочинністю і самореалізації презентовані відносно слабо: 10 % і 25 % відповідно (в експериментальній групі – 15 % і 36 % відповідно; відмінності статистично значимі ($p \leq 0,05$)). Отже, структура мотивації професійного вибору в експериментальній групі сприятливіша порівняно з контрольною групою (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика мотивів професійного самовизначення кандидатів на службу до ОВС (у %)

Групи	1	2	3	4	5
Контрольна	25	20	10	18	27
Експериментальна	36	25	15	14	10
$\varphi_{\text{емп}}$	1,76	1,31	1,68	0,36	2,03
p	0,05	-	0,05	-	0,05

Примітка: 1 – мотиви самореалізації; 2 – комунікації; 3 – боротьби зі злочинністю; 4 – престижу служби в ОВС; 5 – не пов'язані зі специфікою службової діяльності в ОВС.

Аналіз мотиваційної структури кандидатів також засвідчив, що в експериментальній групі відсоток осіб із високим і дуже високим рівнями самоактуалізації досить значний і кількісно перевищує показники контрольної групи (25 % і 34 % в експериментальній групі проти 20 % і 25 % відповідно в контрольній; відмінності статистично значимі на рівні $p \leq 0,05$). Натомість частка осіб із низьким і дуже низьким рівнями самоактуалізації в експериментальній групі є меншою: 10 % проти 19 % контрольної групи ($p \leq 0,05$).

Вивчення мотиваційної сфери особистості на основі методу портретних виборів Л. Сонді (модифікації Л. Собчик і В. Барка) зафіксувало, що 45 % кандидатів на службу експериментальної групи виявили показники в межах коридору норми, тоді як тільки у 25 % досліджуваних контрольної групи аналогічні результати. Досліджувані експериментальної групи продемонстрували менший, порівняно з членами контрольної групи, відсоток повних і нульових виборів, що вказує на більшу емоційну стійкість, меншу особистісну напруженість, здатність до самоконтролю, кращу стресостійкість.

Дослідження пізнавальних і професійних інтересів молоді з використанням „Карти інтересів” (Є. Климов) засвідчило, що представники експериментальної групи виявляли пізнавальні і професійні інтереси до професії міліціонера і правової сфери діяльності статистично значимо частіше, ніж представники контрольної групи, професійні інтереси яких, в свою чергу, частіше спрямовані на інші сфери життя (табл. 2).

Порівняльна характеристика пізнавальних і професійних інтересів
кандидатів на службу до ОВС (у %)

Групи обстежуваних	Інтерес до сфери			
	Право	Міліція	Суспільна праця	Інше
Експериментальна	66	72	58	24
Контрольна	40	50	60	45
$\varphi_{\text{емп}}$	1,87	1,68	0,24	1,67
p	0,01	0,05	-	0,05

За даними вивчення індивідуальних типологічних особливостей за допомогою тесту ІТО (Л. Собчик), кандидати на службу експериментальної групи виявили показники, ближчі до нормативних. Ступінь дезадаптації перебуває в прямій залежності від кількості значущих відповідей із кожної з восьми шкал. Якщо показники в межах норми притаманні гармонійній особистості, помірні відображають виражені характерологічні або акцентуйовані риси, то надмірні показники виявляють стан емоційної напруженості, утруднену адаптацію. Тенденції, компенсовані полярними властивостями (тобто антитенденціями), свідчать про значну емоційну напруженість і внутрішній конфлікт.

Аналіз результатів тесту кольорових виборів (М. Люшер) показав, що для більшості представників експериментальної групи (76 %) характерне поєднання основних кольорів на перших позиціях з ахроматичними на 5–8 позиціях; у 70 % представників контрольної групи основні кольори були поєднані з ахроматичними на перших позиціях. Отже, представники експериментальної групи ближчі до гармонійної норми, характеризуваної збалансованістю різноспрямованих тенденцій при помірному ступені їх прояву.

Результати дослідження особливостей інтерперсональної взаємодії за допомогою опитувальника Діагностики міжособистісних відносин – ДМО (Т. Лірі, модифікація Л. Собчик) засвідчили, що кандидати експериментальної групи, порівняно з членами контрольної, виявили показники ближче до норми, особливо помітна тенденція збільшення числа осіб зі сприятливим профілем при розгляді октантів № 1 (авторитарний), № 2 (егоїстичний), показники яких статистично значимо нижчі у експериментальній групі, і № 8 (альтруїстичний), показники якого відповідно вищі. У цілому для 38 % обстежених експериментальної групи характерні сприятливі типи особистісних профілів, натомість для контрольної групи цей показник становить 22 %.

Оцінка рівня інтелекту за тестом Р. Амтхауера не показала наявності статистично значимих відмінностей між розподілом кандидатів на службу до ОВС за рівнями інтелекту.

Проведена робота також показала, що 78 осіб із 160 (49 %) експериментальної групи стали курсантами ВНЗ МВС, слухачами училищ початкової підготовки МВС і працівниками міліції (у контрольній групі цей показник – 18 %), причому 85 % із них виявили задоволення професійним вибором (середньостатистичний показник становить 42 %).

Досліджувані з експериментальної групи у подальшій навчальній діяльності характеризуються кращими показниками успішності (за результатами навчання) і надійності (за показниками збереження високого рівня психологічної готовності впродовж навчання і меншої схильності до професійної деформації).

ВИСНОВКИ

Отримані результати теоретичного обґрунтування психологічних засад професійної орієнтації молоді на службу в органах внутрішніх справ України та експериментального дослідження її ефективності дозволили зробити такі висновки:

1. Профорієнтаційна робота в органах внутрішніх справ становить систему форм, методів і засобів впливу на особистість із метою її професійного самовизначення, ґрунтованого на врахуванні професійно важливих особистісних характеристик, потреб кадрового забезпечення органів і підрозділів внутрішніх справ. Вона спрямована на досягнення балансу між професійними інтересами, можливостями людини і потребами системи МВС України у фахівцях за основними видами діяльності ОВС.

Наявна система профорієнтаційної роботи потребує вдосконалення: вона здійснюється не системно, не відповідає принципу оптимізації, у ній переважають традиційні словесні форми і методи профінформації; застарілі методики проведення профконсультації і профвідбору. Практичні психологи ОВС не забезпечені науково обґрунтованими засобами формування і розвитку пізнавальних і професійних інтересів молоді, мотивів професійного самовизначення, психологічної діагностики профпридатності до службової діяльності в ОВС.

2. В основу профорієнтаційної роботи нами покладено принципи: узгодження професійних потреб об'єкта профорієнтації та системи МВС України; діяльнісний підхід до визначення професійної придатності; доступність професійної й іншої інформації про можливості вибору чи зміни професії, форм навчання і працевлаштування; гуманістичний підхід, комплексне використання методів і засобів профорієнтації; системне і поетапне здійснення профорієнтаційних заходів; обов'язковість проходження професійного відбору кандидатами на службу і навчання; добровільність отримання профорієнтаційних послуг; конфіденційність висновків, дотримання суб'єктами професійної орієнтації норм професійної етики.

Профорієнтаційна робота визначається як спеціально організований вид змістовної спільної діяльності психолога і кандидата на службу в ОВС, у процесі якого розв'язуються профорієнтаційні завдання. Етапами професійної орієнтації є: дослідження вимог професії до працівника та визначення потреб системи МВС у кандидатах на службу в певних підрозділах; професійне інформування (професійна інформація), професійне консультування (професійна консультація), професійний відбір і професійна адаптація. Вони специфічні за завданнями, предметом, методами, характером впливу на професійне самовизначення, між ними існують взаємодія і взаємозв'язок. Під методами профорієнтації розуміємо способи взаємопов'язаної діяльності психологів і кандидатів на службу в ОВС, які забезпечують ефективне вирішення профорієнтаційних завдань; під засобами профорієнтації – весь інструментарій психологів і педагогів, який може бути використаний для проведення профорієнтаційної роботи з метою підвищення її ефективності.

Удосконалення профінформаційної роботи з кандидатами на службу до ОВС полягає в об'єднанні зусиль суб'єктів профорієнтаційної роботи та в комплексному застосуванні різноманіття форм і методів профінформації. Доцільним комплексне і систематичне використання урочних, позаурочних та позашкільних профорієнтаційних заходів за допомогою системи словесних, наочних, практичних, репродуктивних, евристичних і дослідницьких методів. Для вдосконалення системи професійної консультації і професійного відбору доцільно вжити низку психологічних та організаційно-правових заходів: оптимізувати комплекс методик здійснення профконсультації і психологічного відбору, підвищити інформативність психодіагностичної інформації, скоротити часові витрати на психодіагностичне обстеження; впровадити чіткий алгоритм дій суб'єктів профвідбору, вдосконалити інструментарій його проведення.

3. Ефективність профорієнтаційної роботи молоді на професії ОВС доцільно оцінювати за наступними критеріями результативності профдіагностики: 1) здібностей: включає показники загальних здібностей, інтелекту; 2) характерологічний: включає показники спонтанності, ригідності, екстраверсії, активності, самоконтролю, комунікативні, стресостійкості, лідерства; 3) спрямованості: включає показники мотивів професійного самовизначення, самореалізації, профінтересів. Додатковими критеріями є а) спеціальний фаховий критерій – володіння когнітивними (знання про професію, трудові функції міліціонерів, законів і нормативно-правових актів) та операційними показниками (уміння професійної діяльності); б) діловий критерій – наявність ділових якостей (ініціативності, працездатності, дисциплінованості, акуратності, рішучості тощо). Виходячи із зазначеного, авторська концепція профконсультації і профвідбору передбачає оптимальний психодіагностичний комплекс, який включає у себе суб'єктивні опитувальники характерологічних особливостей (ІТО, ДМО, РОІ), методики дослідження

мотиваційної сфери (проективні методики МПВ і МКВ, опитувальники мотивів та інтересів), а також об'єктивні методики діагностики загальних здібностей (тест інтелекту Амтхауера).

4. Авторська програма профорієнтаційної роботи підтвердила свою ефективність за усіма критеріями і показниками. За критерієм спрямованості в експериментальній групі спостерігається збільшення кількості осіб із високим рівнем професійного інтересу до міліцейських спеціальностей (34 % проти 10 % у контрольній групі), значимими мотивами діяльності, пов'язаними із її змістом і самореалізацією (51 % проти 35 % у контрольній групі), сприятливим профілем особистісних ваблень (45 % в експериментальній і 25 % у контрольній групах). Обстежувані експериментальної групи показали кращу якість професійно значимих знань і вмінь, за характерологічним критерієм виявили показники, близькі до коридору норми, що є сприятливим для професійної діяльності в ОВС, середні значення несприятливих показників агресивності, спонтанності, ригідності є меншими в експериментальній групі (4,1 проти 5,0; 4,8 проти 6,2; 4,9 проти 3,8 відповідно (при $p \leq 0,05$); її представники характеризовані збалансованістю різноспрямованих тенденцій при помірному ступені їх прояву. За критерієм здібностей вони відзначаються стеничним типом реагування (60 % проти 45 % у контрольній групі), сприятливими показниками інтерперсональної взаємодії (38 % проти 22 % у контрольній групі). Показники респондентів експериментальної групи також перевищують показники членів контрольної за додатковим критерієм професійно значимих для служби в ОВС знань і вмінь.

Дослідження також показало, що переважна частка кандидатів експериментальної групи стали курсантами ВНЗ МВС, слухачами училищ початкової підготовки МВС і працівниками міліції, більшість із них виявили задоволення професійним вибором. Курсанти з експериментальної групи характеризуються кращими показниками подальшої успішності (за результатами навчання) і надійності (за показниками збереження високого рівня психологічної готовності впродовж навчання і меншої схильності до професійної деформації).

Перспективи подальшої роботи вбачаються є розробці критеріїв прогнозу успішності профорієнтаційної роботи з кандидатами на службу в різних підрозділів ОВС.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Головіна І.Ф. Вдосконалення професійно-психологічного відбору як складової профорієнтаційної роботи в ОВС України / І.Ф. Головіна // Вісник Академії Управління МВС України. – К. : АУ МВС, 2010. – № 4. – С. 17–23.

2. Головіна І.Ф. Ефективна міліція – це професійна робота її персоналу / І.Ф. Головіна // Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського : зб. наук. пр. Сер. Психологічні науки. – Миколаїв : Іліон, 2010. – Вип. 4. – С. 47–51.

3. Головіна І.Ф. Удосконалення організаційно-методичних засад проведення профконсультаційної роботи з кандидатами на службу в ОВС України / І.Ф. Головіна // Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського : зб. наук. пр. Сер. Психологічні науки. – Миколаїв : Іліон, 2010. – Вип. 5. – С. 61–65.

4. Головіна І.Ф. Аналіз ефективності системи профорієнтаційної роботи серед кандидатів на службу в ОВС України / І.Ф. Головіна // Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського : зб. наук. пр. Сер. Психологічні науки. – Миколаїв : Іліон, 2011. – Вип. 7. – С. 74–78.

5. Головіна І.Ф. Мотиваційні та когнітивні складові готовності кандидатів до служби в ОВС України, їх професійні інтереси / І.Ф. Головіна // Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського : зб. наук. пр. Сер. Психологічні науки. – Миколаїв : Іліон, 2012. – Вип. 8. – С. 54–60.

6. Головіна І.Ф. Напрями вдосконалення професійної орієнтації молоді на професії органів внутрішніх справ України / І.Ф. Головіна, В.І. Барко // Вісник Національної академії оборони України. Зб. наук. праць. – К. : НУОУ, 2013. – Вип. №1 (32) – С. 185-189.

7. Головіна І.Ф. Система профессиональной ориентации молодежи на службу в ОВД и её эффективность / И.Ф. Головина // Психопедагогика в правоохранительных органах : научно-практический журнал. – Омск : Омская академия МВД России, 2013. - № 4. – С. 30-35.

наукові праці апробаційного характеру:

8. Головіна І.Ф. Відбір кандидатів на службу в ОВС України / І.Ф. Головіна // Актуальні питання запобігання та протидії торгівлі людьми : матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Харків : Права людини, 2010. – С. 188–190.

9. Головіна І.Ф. Професійна орієнтація в органах внутрішніх справ України / І.Ф. Головіна // Становлення особистості професіонала: перспективи та розвиток : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Одеса : ОДУВС, 2011. – С. 15–16.

10. Головіна І.Ф. Оптимізація форм і засобів профорієнтаційної роботи з кандидатами на службу в ОВС України / І.Ф. Головіна // Соціально-психологічне забезпечення правоохоронної діяльності: теоретичні та прикладні аспекти : матеріали науково-практичної конференції. – Харків : ХНУВС, 2011. – С. 120–123.

11. Головіна І.Ф. Психологічні засади професійної орієнтації кандидатів на службу до органів внутрішніх справ України / І.Ф. Головіна // Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України : матеріали науково-практичної конференції. – Харків : ХНУВС, 2013. – С. 176-178.

12. Головіна І.Ф. Вдосконалення професійно-орієнтаційної роботи з кандидатами на службу в ОВС України / І.Ф. Головіна, В.І. Барко // Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України : матеріали науково-практичної конференції. – Харків : ХНУВС, 2014. – С. 43-45.

АНОТАЦІЯ

Головіна І.Ф. Психологічні засади професійної орієнтації молоді на службу в органах внутрішніх справ України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.06 – юридична психологія. – Харківський національний університет внутрішніх справ, 2014.

У дисертації розглядаються психологічні засади професійної орієнтації молоді на службу до органів внутрішніх справ України. Проаналізовано теоретичні і прикладні аспекти професійної орієнтації загалом й професійної орієнтація на професії системи МВС, напрямки її подальшого розвитку та удосконалення. Розглянуті засоби оптимізації всіх етапів процедури профорієнтаційної роботи з кандидатами на службу до ОВС. Положення дисертації використовуються для вирішення проблем практичної реалізації розвитку психологічної готовності кандидатів на службу до ОВС у процесі їх професійного відбору і психологічного супроводження.

Профорієнтаційна робота в ОВС становить систему форм, методів і засобів впливу на особистість із метою її професійного самовизначення, ґрунтованого на врахуванні професійно важливих особистісних характеристик, потреб кадрового забезпечення органів і підрозділів внутрішніх справ. Вона спрямована на досягнення збалансованості між професійними інтересами, можливостями людини і потребами системи МВС України у фахівців за основними видами діяльності органів внутрішніх справ.

Визначено, що наявна система профорієнтаційної роботи характеризується багатьма недоліками: здійснюється не системно і без урахування принципу оптимізації, переважають у ній традиційні словесні форми і методи профінформації й застарілі методики проведення профконсультації і профвідбору, практичні психологи ОВС не забезпечені науково обґрунтованими засобами формування і розвитку пізнавальних і професійних інтересів молоді, мотивів професійного самовизначення, психологічної діагностики профпридатності до службової діяльності в ОВС.

Психологічні основи профорієнтаційної роботи спираються на принципи: узгодження професійних потреб об'єкта профорієнтації та системи МВС України; діяльнісний підхід до визначення професійної придатності; доступність професійної й іншої інформації про можливості вибору чи зміни професії, форм навчання і працевлаштування; гуманістичний підхід (опора на можливості й індивідуально-психологічні ресурси особистості, акцент на самореалізацію й вибір власного професійного шляху), комплексне використання методів і засобів профорієнтації; системне і поетапне здійснення профорієнтаційних заходів; добровільність отримання профорієнтаційних послуг; конфіденційність висновків професійних консультацій і профвідбору, додержання суб'єктами професійної орієнтації норм професійної етики.

Удосконалення профінформаційної роботи з кандидатами на службу до ОВС полягає в об'єднанні зусиль усіх суб'єктів профорієнтаційної роботи з комплексним застосуванням різноманіття форм і методів профінформації. Обґрунтованим є комплексне і систематичне використання урочних, позаурочних та позашкільних профорієнтаційних заходів за допомогою системи словесних, наочних, практичних, репродуктивних, евристичних і дослідницьких методів і засобів. Для вдосконалення системи професійної консультації і професійного відбору доцільне вжити низку психологічних та організаційно-правових заходів: оптимізувати комплекс методик для здійснення профконсультації і психологічного відбору в напрямі інформативності психодіагностичної інформації та скорочення часу на їх виконання; впровадити чіткий алгоритм дій суб'єктів профвідбору, вдосконалити інструкції щодо його проведення.

Ефективність профорієнтаційної роботи молоді на професії ОВС доцільно оцінювати за наступними критеріями: 1) здібностей: включає показники загальних здібностей, інтелекту, креативності; 2) характерологічний: включає показники спонтанності, ригідності, екстраверсії, активності, самоконтролю, комунікативні, стресостійкості, лідерства; 3) спрямованості (мотиваційний критерій): включає мотиви професійного самовизначення, самореалізації, локус контролю, профінтереси. Додатковими критеріями є а) спеціальний фаховий критерій – володіння когнітивними (знання про професію, трудові функції міліціонерів, законів і нормативно-правових актів) та операційними показниками (уміння і навички професійної діяльності); б) діловий критерій – наявність ділових якостей (ініціативності, працездатності, дисциплінованості, акуратності, рішучості тощо).

Ключові слова: професійна орієнтація в системі ОВС; принципи, етапи, форми, методи, засоби профорієнтації; професійна інформація, професійна консультація, професійний відбір, професійна адаптація; ефективність і критерії оцінки результатів профорієнтації.

АННОТАЦИЯ

Головина И.Ф. Психологические основы профессиональной ориентации молодежи на службу в органах внутренних дел Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.06 – юридическая психология. – Харьковский национальный университет внутренних дел, 2014.

В диссертации рассматриваются теоретические и практические вопросы развития и усовершенствования психологических принципов профессиональной ориентации молодежи на службу в органы внутренних дел Украины. Проанализированы существующие подходы к понятию «профессиональная ориентация», «профессиональная ориентация в системе МВД». Создана система оптимизации всех этапов процедуры профориентационной работы с кандидатами на службу в ОВД. Положения диссертации используются для решения проблем практической реализации развития психологической готовности кандидатов на службу в ОВД в процессе их профессионального отбора и психологического сопровождения.

Ключевые слова: профессиональная ориентация в системе ОВД; принципы, этапы, формы, методы, средства профориентации; профессиональная информация, профессиональная консультация, профессиональный отбор, профессиональная адаптация; эффективность и критерии оценки результатов профориентации.

SUMMARY

Golovina I.F. Psychological principles of professional orientation of young people to work in the organs of internal affairs of Ukraine. – Manuscript.

Thesis for candidate of psychological science degree competition in the speciality 19.00.06 – judicial psychology. – Kharkiv National University of internal affairs, 2014.

The theoretical and practical questions of development of psychological concepts of young people professional orientation for service in organs of internal affairs of Ukraine are considered in this research. The present approaches to professional orientation are analysed. The new system of optimization of all stages of professional orientation work with candidates to serve in the organs of internal affairs of Ukraine system is worked out. Statements from dissertation are used to solve the problems of practical realization of development of psychological preparedness of candidates to serve in the organs of internal affairs of Ukraine during their professional selection and psychological accompaniment.

Key words: professional orientation, principles, stages, forms, methods and means of vocational guidance; vocational information, professional counselling, professional selection, professional adaptation, efficiency and criteria for evaluation of the vocational guidance.

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 0.9. Тир. 100 прим. Зам. 110-14.
Підписано до друку 20.03.14. Папір офсетний.

Надруковано з макету замовника у ФОП Бровін О.В.
61022, м. Харків, вул. Трінклера, 2, корп.1, к.19. Т. (057) 758-01-08, (066) 822-71-30
Свідоцтво про внесення суб'єкта до Державного реєстру
видавців та виготовників видавничої продукції серія ДК 3587 від 23.09.09 р.

СТИЛЬ-ИЗДАТTM
ТИПОГРАФІЯ
www.stil-izdat.com